

Vooruit met de groep

Handige tips over groepsmanagement

Sardes, december 2013

Lilian van der Bolt
Olga Abell
Sandra Beekhoven
Hester Fukkink

Vooruit met de groep!

Handige tips over groepsmanagement

Sardes, december 2013

Lilian van der Bolt
Olga Abell
Sandra Beekhoven
Hester Fukkink

Vooruit met de groep!

Handige tips over groepsmanagement

Onderdeel van de Vversterk-box

Lilian van der Bolt
Olga Abell
Sandra Beekhoven
Hester Fukkink

Fotografie voorkant: *Tuvalu Media*
Fotografie binnenwerk: *Annemiek van der Kuil e.a.*
Vormgeving en drukwerk: *Drukkerij de Gans, Amersfoort*

Sardes

Postbus 2357, 3500 GJ Utrecht
Tel. 030-2326200
secretariaat@sardes.nl

www.sardes.nl
www.vversterk.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. Het dagritme en de activiteiten	7
2. Inrichting van de ruimte	15
3. Het omgaan met de groep	19
4. Observeren en registreren	25
Referenties	28

Inleiding

Een dag op een groep met peuters kent een heel afwisselend programma waarin veel verschillende activiteiten, routines, spelmomenten en kringactiviteiten plaatsvinden. Jonge kinderen die pas op de groep komen, zijn vaak nog niet gewend aan dit ‘Wonderland’ en aan het samen spelen en werken op de groep. Aan de pedagogisch medewerker de taak om te zorgen dat het gehele dagprogramma redelijk gesmeerd verloopt. Het werken in groepen is een vak apart en kent een heel eigen dynamiek. Het vraagt specifieke vaardigheden van de pedagogisch medewerker én het vraagt veel van de vaardigheden van de kinderen. Kinderen hebben die vaardigheden niet direct. Ze moeten deze vaardigheden in interactie met de groep ontwikkelen.

Om structuur aan te brengen in de dag maken pedagogisch medewerkers gebruik van een programma met vaste en flexibele onderdelen. Kinderen doen afwisselend mee in de grote groep of in kleine groepjes - soms zelfstandig, soms alleen. Kenmerkend is verder dat er op de groep gewerkt wordt aan bepaalde ontwikkelingsdoelen, bijvoorbeeld voor taalverrijking of rekenen, of aan de motorische ontwikkeling. Om samenhang te brengen in het programma worden de activiteiten bovendien vaak uitgewerkt rondom een thema.

In dit boekje belichten we aspecten van het werken in de groep zoals het dagritme, de groepsdynamiek, het activiteitenprogramma en het werken met een thema. Verder komen zaken aan de orde als de inrichting van de groep en het gebruik van materialen, het werken in grote en in kleinere groepen en enkele andere onderwerpen.

We bedanken de pedagogisch medewerkers, VVE-coaches en docenten aan roc en pabo die met ons hebben gesproken over deze onderwerpen.

Veel leesplezier!

1. Het dagritme en de activiteiten

Een hele dag op het kinderdagverblijf betekent voor het jonge kind een eindeloze stroom van ervaringen opdoen. Zij kunnen hier nog niet zelf een patroon in ontdekken of structuur aan geven. Daarom is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers kinderen structuur bieden. Een vaste dagindeling met routinemomenten en rituelen helpt kinderen om de structuur van de dag te begrijpen. Ze weten bijvoorbeeld dat ze na het fruit eten mogen spelen. Daar rekenen ze ook echt op. Die structuur geeft hen een veilig en vertrouwd gevoel. Bovendien leren kinderen op die manier iets over de tijdsindeling en ontwikkelen ze hun tijdsgevoel.

Bas is net op de groep. Hij vraagt de hele dag door: *wanneer komt mama?* Mirjam, de leidster van de groep, merkt dat het voor Bas belangrijk is om te snappen wat ze op de groep gaan doen en hoe de dag er uitziet. Ze besteedt extra aandacht aan het doorspreken van de dagritmekaarten en houdt daarbij steeds goed oogcontact met Bas. Ook tussendoor spreekt ze er met Bas over. Ze bespreken wat er op de dagritmekaarten staat. Na de laatste kaart zegt Mirjam steeds: *...en dan..., ...komt mama!* vult Bas dan triomfantelijk aan.

Tip

Voorbeelden van dagritmekaarten zijn op veel websites te vinden. Dagritmekaarten kun je ook samen met de kinderen maken, door kinderen te laten tekenen, door plaatjes uit tijdschriften te knippen of door foto's te maken.

De dagindeling

Peuterspeelzalen en kinderdagverblijven werken altijd met een dagindeling, ook als deze niet op papier staat. Als je met jonge kinderen werkt heb je immers te maken met dagelijkse routines als fruit eten en de toiletronde. Deze routines vinden op vaste momenten van de dag plaats. De rest van de activiteiten zoals buitenspel, kringactiviteiten of vrij spel in de hoeken worden hier tussenin gepland. Uiteraard is het belangrijk dat de hoeveelheid tijd die deze routinemomenten ten opzichte van de zogenoemde speel-leeractiviteiten innemen, een beetje in evenwicht is. Als je geen of weinig tijd overhoudt voor speel-leeractiviteiten doe je misschien iets niet helemaal goed.

Dagelijkse routines en rituelen

Dagelijkse routines staan vast. Ze komen iedere dag terug, rond hetzelfde tijdstip. Denk maar aan halen en brengen, eten en drinken, slapen en de plas- of verschoonronde. Routines móeten; je kunt verzorgingsmomenten nu eenmaal niet overslaan. Daarnaast zijn routines heel belangrijk voor kinderen, het geeft ze grip op hoe de dag verloopt.

Rituelen die bij zulke routines horen zijn net zo belangrijk, bijvoorbeeld het zingen van een liedje tijdens het opruimen of vóór het eten. Kinderen weten precies wat er komen gaat en ze weten, hoe ze er op hun eigen niveau deel van kunnen uitmaken. Kinderen vinden het fijn

als ze kunnen meedoen en ze vinden het fijn als ze snappen wat er van ze verwacht wordt. Als hen niet geleerd wordt hoe ze daarvan deel kunnen uitmaken, kunnen ze een gevoel van onveiligheid krijgen. Bijvoorbeeld als ze 'zomaar ineens' worden opgetild en op de wc worden gezet, of plotseling een jas omgewurmd krijgen. Daar hebben ze geen grip op en dat brengt onrust op de groep. Rituelen en routines brengen rust en regelmaat.

Roos hoort haar pedagogisch medewerker zeggen dat het tijd is om te gaan slapen. Ze kijkt snel om zich heen en zoekt haar leeftijdgenootjes op. Samen vormen ze een treintje en lopen ze 'tjoeke-tjoeke-tjoeke' naar de badkamer. Roos snapt precies wat er van haar verwacht wordt. Ze vindt het ritueel heel grappig en ze vindt het prima om naar bed te gaan, want ze doet het zelf. Voorbeeld uit Singer en De Haan (2013)

Speel-leeractiviteiten

Jonge kinderen zijn van nature enorm nieuwsgierig. Tijdens hun spel ontdekken ze voortdurend nieuwe dingen en daardoor leren ze op een speelse manier. Deze manier van speel-lerend werken is uniek en biedt ongekende mogelijkheden voor het jonge kind. Het is natuurlijk wel van belang om het spelkarakter goed te bewaken en het niet te verwarren met schoolse activiteiten en een al te schoolse manier van uitvoeren. De kern van speel-leeractiviteiten is niet dat je kennis overbrengt, maar dat kinderen op een speelse en aantrekkelijke manier iets aangereikt krijgen wat voor hen betekenisvol is en waar ze aan toe lijken te zijn als je naar hun ontwikkeling kijkt. In VVE-instellingen waar veel aandacht is voor ontwikkelingsstimulering, spelen speel-leeractiviteiten een belangrijke rol.

Soms slaat een activiteit enorm aan bij kinderen. Je ziet dan dat er iets op het punt van doorbreken staat.
Uitspraak uit een interview met een pedagogisch medewerker

In de Verversterk-publicatie *Peuters laten spelen is een vak* kun je meer lezen over spel en ontwikkeling.

Werken met een thema

Veel groepen en VVE-programma's werken met thema's zoals 'kriebelbeestjes', 'mijn lichaam' of 'herfst'. Een thema zorgt voor samenhang tussen de activiteiten. Een thema maakt het je makkelijker om de activiteiten via het thema betekenis te geven. Bovendien zorgt het dat je meer doelgericht werkt aan de ontwikkeling van kinderen.

Demet leest in haar groep het verhaal voor van de spin Sebastiaan. De kinderen knutselen voor Sint Maarten een lampion met spinnen. Er is ook een rekenactiviteit. De kinderen zijn met tellen bezig - en de poten van de spin tellen is natuurlijk veel leuker dan de ogen van een dobbelsteen.

Een thema duurt meestal meerdere weken en kent verschillende fasen: van het oriënteren en verkennen van het thema tot het verder uitdiepen en de afronding. Rond het thema worden diverse activiteiten georganiseerd die de verschillende ontwikkelingsgebieden stimuleren. Voorbeelden zijn taal- en rekenactiviteiten en activiteiten rond de sensomotoriek en het sociaal-emotionele domein. De inrichting van de groep, de themahoek(en) en de thematafel worden afgestemd op het thema.

Flexibele invulling

Het werken met een dagindeling en met een thema of een programma geeft samenhang, structuur en overzicht. Om die reden wordt er in groepen met jonge kinderen vaak gewerkt met een VVE-programma waarin het thema, de activiteiten en de dagindeling min of meer vastliggen. Pedagogisch medewerkers kunnen dat echter ook ervaren als een keurslijf. Je hoort wel eens pedagogisch medewerkers verzuchten dat ze hun programma of doelen voor die dag niet gehaald hebben. Een programma kan een belangrijk hulpmiddel zijn, maar het is vooral van belang om er flexibel mee om te gaan. Een dag met peuters kan zomaar ineens heel anders verlopen doordat er een kindje ziek is of omdat er een takelwagen op het plein voor het raam staat, en kinderen die gebeurtenis veel interessanter vinden dan de geplande thema-activiteit. Zorg daarom voor een ruime indeling van je activiteiten. Het mag nooit zo zijn dat jij en de kinderen zich moeten haasten om op tijd aan een geplande activiteit te beginnen. Als je de planning niet haalt heeft dat een reden en het is niet erg. Flexibiliteit is belangrijk en geeft ruimte in het hoofd van de pedagogisch medewerker en daarom ook 'ruimte' op de groep.

Het is zonde als een activiteit plotseling wordt gestopt, omdat het zo op het programma staat. Slaat de activiteit helemaal niet aan? Stop er dan maar mee. Als je in de basis goed snapt waar het om gaat bij ontwikkelingsstimulering, dan neem je vanzelf de vrijheid om flexibel met je programma om te gaan.
Uitspraak uit een interview met een VVE-coördinator/coach

Flexibel zijn betekent ook dat je in staat bent om onverwachte gebeurtenissen in sommige gevallen te benutten, zeker als zulke gebeurtenissen heel betekenisvol zijn voor kinderen. De loodgieter die de gootsteen komt repareren, kan voor de kinderen zo boeiend zijn dat het een mooie aanleiding is om er veel over te leren, er over voor te lezen, en er interessante gesprekjes met de kinderen over te voeren.

Wees flexibel – het helpt je het hoofd koel te houden:
Ik observeerde een keer een pedagogisch medewerker in totale chaos. Ze keek om zich heen, constateerde de chaos en improviseerde. Ze haalde ineens allemaal bakken tevoorschijn en zei: "kinderen, we gaan sorteren!". Aan de knutseltafel gingen de kinderen de potloden sorteren, in de bouwhoek werden de blokken van de lego gescheiden, en de kinderen in de poppenhoek deden de poppenkleren in de ene bak en de bordjes in de andere bak. De pedagogisch medewerker kieperde hele bakken met opzet om om de kinderen opnieuw te laten sorteren - en de kinderen vonden het prachtig. Ze begonnen als gekken te sorteren. In plaats van in de stress te schieten en een collega met de kinderen

naar buiten te sturen, zette de leidster de situatie juist om in iets positiefs.
Uitspraak uit een interview met een VVE-coördinator/coach

Speel-leeractiviteiten doe je in de grote of in de kleine groep

In de grote groep doe je activiteiten met de hele groep. Voorbeelden zijn voorlezen, dansen, een nieuw thema introduceren of het dagschema doornemen. In de grote groep beleef, verken of doe je iets met z'n allen samen. De pedagogisch medewerker praat bijvoorbeeld over hoe de kinderen het vinden als Sinterklaas op de groep komt. Sommige kinderen vinden het leuk, anderen misschien spannend. Door over die gevoelens te praten en kinderen bij elkaar te betrekken, leren ze dat niet iedereen dezelfde gevoelens heeft over het sinterklaasfeest.

Tip

Als je collega een activiteit doet in de grote kring, heb jij je handen vrij. Hoe ga je die tijd gebruiken? Ga je een van de kinderen in de kring wat gericht observeren? Kan je alvast spullen klaarleggen voor het knutselen straks? Ligt er nog wat registratiewerk?

In de kleine groep is de aandacht die je geeft persoonlijker en intensiever. Je kunt met de kinderen praten en ze extra aandacht geven, je kunt ruimte bieden voor eigen initiatieven, je kunt ze observeren of in een klein groepje meespelen. De kleine groep is overzichtelijk. Een belangrijk effect van een kleine groep is dat kinderen zich veilig voelen als ze dicht bij je zitten. Dit geeft ze meer emotionele vrijheid om actief mee te doen. Verder biedt de kleine groep mogelijkheden voor kinderen om samen te werken en dingen samen aan te pakken.

Intensieve begeleiding:

drie tot vijf kinderen, bijvoorbeeld een thema-activiteit voorbereiden met kinderen die dingen niet snel oppikken.

Minder intensieve begeleiding:

zes tot tien kinderen; voor alle kinderen, ook kinderen zonder achterstand.

Let op: *alle* kinderen ontwikkelen zich en hebben op hun eigen manier uitdaging nodig. De kinderen die vooruitlopen verdienen ook stimulering.

Goede voorbereiding

Om activiteiten goed uit te kunnen voeren is een gedegen voorbereiding belangrijk. Denk alvast na over welke activiteit je gaat doen, wie het gaat doen (jij of je collega), met welke kinderen je het gaat doen, waar jullie gaan zitten en welke materialen je al kunt klaarleggen. Als je deze dingen nog moet beslissen met de kinderen erbij, kunnen de kinderen je niet bereiken. Je kunt er daarom beter voor zorgen dat je gedurende je tijd met de kinderen zo weinig mogelijk hoeft te regelen. Het verschil op een groep van een goed voorbereide leidster en een niet goed voorbereide leidster is groot. Je ziet dat ook terug in het gedrag van de kinderen.

Inplannen van activiteiten

Niet alle kinderen komen iedere dag. En kinderen die maar drie dagen komen, komen niet allemaal op dezelfde drie dagen. Hoe zorg je er nu voor dat je iedereen gerichte activiteiten kunt laten doen? In het volgende schema zie je hoe je dat het best kunt doen, door de namen onder elkaar te zetten en ze te markeren met een kleur of met een sterretje.

maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
Reza			Reza	Reza
Bart		Bart		Bart
Melissa	Melissa	Melissa	Melissa	
		Joerie	Joerie	Joerie
Francis	Francis	Francis	Francis	Francis
Ella			Ella	Ella
Ben	Ben	Ben	Ben	Ben
		Rachida	Rachida	Rachida
Soraya	Soraya			Soraya
Fiene	Fiene		Fiene	
		Mustapha	Mustapha	Mustapha
Louis	Louis	Louis		
Katja	Katja	Katja	Katja	Katja
	Hanna		Hanna	
Olivia	Olivia	Olivia	Olivia	Olivia
Lars	Lars	Lars	Lars	Lars
Mika	Mika		Mika	
			Eylem	Eylem
Laila	Laila	Laila	Laila	Laila
Ramses	Ramses		Ramses	
Lotus			Lotus	Lotus
		Mees	Mees	Mees

In het voorbeeld gaan we uit van twee activiteiten per dag met groepjes van vijf kinderen. Dat betekent dat per dag tien kinderen een speel-leeractiviteit doen. Er moeten dus per dag tien vakjes worden gemarkeerd. We gaan er ook vanuit dat ieder kind in ieder geval twee keer in de week een speel-leeractiviteit doet. Per kind vul je dus twee vakjes in. Begin gewoon met markeren van boven af aan. Je kiest de eerste twee dagen voor Reza, vervolgens de eerste twee dagen voor Bart, dan voor Melissa. Katja is het tiende kind op de maandag, dus na Katja ga je op andere dagen markeren. Op het einde zul je een beetje moeten schuiven, maar zoals je in het overzicht ziet heb je daar voldoende ruimte voor; kijk maar naar de vrijdag. Als je klaar bent schrijf je per dag de tien kinderen op en ga je kijken welke kinderen het best bij elkaar in een groepje passen.

Het uitgangspunt is:

- we doen speel-leeractiviteiten met groepjes van vijf kinderen;
- we doen twee speel-leeractiviteiten per dag;
- alle kinderen doen in elk geval twee speel-leeractiviteiten per week.

Vrije-keuze activiteiten en buitenspelen

Naast speel-leeractiviteiten zitten er vrije-keuzeactiviteiten in het dagprogramma op de groep. Bij vrije-keuzeactiviteiten en buitenspel nemen kinderen zelf het initiatief voor een activiteit. Hoewel kinderen zelf kiezen, wordt hun keuze voor een groot deel beïnvloed door de materialen die je hebt neergelegd, de hoeken die je hebt ingericht en de ideeën die je aanreikt. In het hoofdstuk over de inrichting van de ruimte vind je hier tips voor. Voor kinderen is het heel belangrijk om ook zonder de directe sturing en het initiatief van volwassenen te kunnen spelen, experimenteren en ontdekken. Daar moet je de juiste balans in zien te vinden.

Overgangen tussen activiteiten

De overgang tussen verschillende activiteiten is voor veel jonge kinderen niet makkelijk. Peuters hebben vaak nog moeite om te wisselen van de ene activiteit naar de andere. Bijvoorbeeld wanneer ze net lekker zitten te spelen en dan moeten gaan opruimen om vervolgens aan tafel te gaan. Terwijl sommige kinderen al snel klaar zitten voor het onderdeel, blijven andere kinderen lang in hun vorige bezigheid hangen terwijl ze daarna nog moeten opruimen.

De overgang is voor veel kinderen een moment waarop enkele snelle kinderen lang op anderen moeten wachten. Kinderen moeten bijvoorbeeld aan tafel blijven tot ze worden opgehaald voor de plasronde. Dat is geen makkelijke opgave als je een peuter bent. Probeer hier een systeem voor te bedenken op jouw groep, wetende dat je met z'n tweeën bent.

Enkele voorbeelden ter inspiratie.

- Lees na het eten een boek voor. Je collega haalt de kinderen om de beurt op voor de plasronde.
- Oudere peuters hebben hun jas en schoenen veel eerder aan dan de kleintjes. Laat de oudere kinderen de kleintjes helpen of neem de oudsten vast mee naar buiten; je collega volgt met de kleintjes.
- Zet een filmpje of een muziekje op tijdens het aantrekken van de pyjama's. Dan voorkom je dat iedereen als een dolle rondrent en je veel tijd kwijt bent met de kinderen bij elkaar te houden.
- Ook hier geldt: wees voorbereid. Zorg dat je niet alle kleispullen hoeft te zoeken als de kinderen al willen beginnen.

Groepssamenstelling

Als je je activiteiten voorbereidt, denk je na over de samenstelling van de groep.

Voorbeeld 1: Het nieuwe thema is 'mijn lichaam'. Je gaat het thema straks in de grote groep introduceren. Omdat er een paar kinderen in de groep zitten die nog niet zo goed Nederlands spreken, wil je hen eerst voorbereiden (*pre-teaching*). Ze lopen dan straks, in de grote groep, niet meteen achter op de rest. Je denk na over de samenstelling van de groep en besluit alleen de kinderen met een taalachterstand te nemen. De andere kinderen leren het immers straks in de grote groep.

Voorbeeld 2: Je wilt met hetzelfde groepje kinderen dat niet zo goed Nederlands spreekt, het verhaal van een prentenboek naspelen. Maar als je alleen deze kinderen neemt, wordt er waarschijnlijk niet zoveel gesproken. Je besluit daarom om er twee kinderen bij te halen die net iets taalvaardiger zijn. Zij kunnen het spel op gang brengen en als voorbeeld dienen voor de anderen.

Aan de voorbeelden hierboven zie je dat het belangrijk is om van tevoren na te denken over de groepssamenstelling bij activiteiten. Neem je taalvaardige kinderen, niet-taalvaardige kinderen of een mix? Neem je drukke kinderen, rustigere kinderen of een mix? Wat is de verhouding jongens en meisjes? Jij kent de kinderen, jij weet welke combinatie het beste is bij een bepaalde activiteit.

Samenwerking met collega's

Minstens zo belangrijk als alles wat hiervoor genoemd is, is de samenwerking met je collega. Hebben jullie duidelijke afspraken gemaakt over wie wat doet op een dag? Vullen jullie elkaar goed aan? Hebben jullie afgesproken wanneer een van jullie even de tijd neemt om de bezem door de zaal te halen, om wat observaties op te schrijven, om wat voorraden aan te vullen? Een goede samenwerking zorgt voor een goede structuur en een goede structuur zorgt voor een ontspannen en prettige sfeer op de groep.

Als je met een collega werkt die op andere dagen voor de groep staat dan jij, is de overdracht een belangrijk aandachtspunt. Zorg ervoor dat je alle zaken goed vastlegt op papier of doorspreekt. Je collega die morgen op de groep staat wil je informeren; niet alleen over welke kinderen er bij jou op de groep aanwezig waren, maar ook over belangrijke gebeurtenissen. Denk aan: *Abdul is begonnen met een knutselwerk en wil daar morgen graag mee verder. Of: Sem en Fiona maakten ruzie, het is bijgelegd maar we moeten letten op de interactie tussen die twee.* Hiermee draag je zorg voor het welzijn van de kinderen en je zorgt er voor dat het voor je collega soepeltjes loopt.

EN NU JIJ

Dagindeling

- Maak een overzicht van de dagindeling op je eigen groep. Welke zijn de speel-leermomenten, de routines, het buitenspel?
- Hoe verlopen de onderdelen? Hoe lang duurt elk onderdeel?
- Hoe is de balans tussen speel-leren en routinemomenten in tijd?
- Hoe verlopen de overgangen?
- Komen alle ontwikkelingsgebieden (taal, rekenen, motoriek en sociaal-emotioneel) aan de orde?
- Laat je collega in jouw groep en de collega's van de parallelle groepen hetzelfde doen.
- Vergelijk de uitkomsten met elkaar en discussieer over de verschillen en overeenkomsten die je ziet.

2. Inrichting van de ruimte

‘Een goed ingerichte ruimte werkt als een derde leidster’, is een centrale gedachte uit de Reggio Emilia-werkwijze. De ruimte en materialen kunnen het werken en het spelen op de groep voor jou en de kinderen makkelijker maken. Ze moeten ten dienste staan van de kinderen en van jou. Jij bent de regisseur! Dat geldt zowel voor de binnenruimte als voor de buitenruimte.

Een paar belangrijke aandachtspunten bij de inrichting van de ruimte zijn:

- Zorg voor voldoende prikkels. Als kinderen te weinig uitgedaagd worden door de omgeving gaan ze zich vervelen. Van te veel prikkels raken kinderen juist weer snel afgeleid en worden ze onrustig. De kunst is om de juiste balans te vinden tussen deze twee.
- Laat je niet teveel leiden door veiligheid en de angst voor ongelukjes. Kinderen leren juist goed hun grenzen kennen als ze letterlijk weleens hun neus stoten. Je kan kinderen niet voor alle ongelukjes behoeden en ze moeten ook zelf hun fysieke grenzen en mogelijkheden leren kennen.
- Houd bij de inrichting van de hoeken rekening met de dynamiek in de ruimte. Het is niet handig om de hoek met het klimtoestel naast de stille hoek of de leeshoek te zetten.
- De ruimte bestaat niet alleen uit meubels en spullen. Denk ook aan licht en geluid. Dat is belangrijk, daarmee kan je namelijk spelen. Spelen met zonlicht of met lampen en met geluiden die je kunt maken in de ruimte en met de ruimte.

Probeer met zijn allen eens heel stil te zijn. Wat hoor je, auto's, winkelwagentjes, tractors?

Werken met hoeken

In veel groepen wordt gewerkt met hoeken, zoals een huishoek en een leeshoek. Als je werkt met een VVE-programma is dat de eerste richtlijn voor de inrichting. De inrichting wordt verder aangepast aan het actuele thema; een thematafel en themaspullen in de hoeken zoals de huishoek. Houd het aantal hoeken beperkt (liever vier dan zes) en zorg voor verbindingen tussen de hoeken, bijvoorbeeld tussen de keukenhoek, waarvandaan kinderen met een winkelmandje op bezoek kunnen gaan bij de poppenhoek, waar de zieke pop Bert in bed ligt.

Het is goed om een vrije ruimte open te laten die je flexibel kunt gebruiken. Kinderen hebben soms een spelidee dat niet in een van de hoeken past. In de Verenigde Staten noemen ze dat ook wel een *free play zone*. Kinderen slepen materialen naar een lege plek in de ruimte en bouwen daar bijvoorbeeld een vliegtuig. Ze gebruiken daarvoor stoelen en doeken die ze over de stoelen heen leggen. De flexibele ruimte leent zich ook goed voor het gebruiken van voorwerpen die kinderen meenemen of maken.

Op *De Dolfijn* hebben ze van alle kinderen een foto op een karton met klittenband aan de achterkant. In de kring kiezen kinderen voor de hoek waar ze willen spelen. Ze plakken hun foto op een bord bij die hoek. Kinderen hebben daar lol in. Ze kijken dan wie er nog meer 'opgeplakt' zijn en of die kinderen daar ook zijn. Als een kind ergens anders is gaan spelen, kan de pedagogisch medewerker met het kind op zoek gaan naar zijn foto.

Op de groep met oudere kindjes is er een regel dat er niet meer dan bijvoorbeeld vier in een hoek mogen. Kinderen kunnen op het bord zien wanneer de hoek vol is. Ze kunnen hun naam er dan niet meer bij hangen, want er zijn maar vier plekjes waar een foto kan hangen.

Je kunt ook veel van jezelf en je eigen persoonlijkheid kwijt in de inrichting van de groep. Voor kinderen is het makkelijker om zich te hechten aan pedagogisch medewerkers als er iets specifiek aan hen is. Een leidster die altijd op de motor naar haar werk komt, kan materialen meenemen zoals een helm, een wegenkaart of een poster van een motor. Dat biedt meteen aanknopingspunten voor gesprekjes. Leuk voor de kinderen en voor pedagogisch medewerkers.

Materialen

Materiaal is het gereedschap bij spel. Goede materialen zijn uitdagend en lokken spel en fantasiespel uit. Daarnaast moet materiaal hanteerbaar zijn en is het van belang dat er veel verschillende soorten materiaal voor verschillende soorten spel aanwezig zijn. (Zie voor een uitleg van de verschillende soorten spel het boekje *Peuters laten spelen is een vak*).

- Voor *rollenspel of fantasiespel* kan je denken aan poppen en een poppenhuis, keukentje, dokterspullen, kapperspullen en klusspullen, maar ook aan attributen bij het rollenspel en aan kleding, schoenen en hoeden. Door prentenboeken en voorwerpen op een thematafel krijgen kinderen vaak suggesties en ideeën voor hun rol in het rollenspel.
- Voor *constructiespel* zijn blokken en constructiematerialen, knutselmaterialen zoals wc-rollen, papier, stiften en dozen geschikt, en natuurmaterialen zoals takken, boomvruch-

ten, schelpen en zand.

Het is een uitdaging om te bedenken welke materialen in het lokaal of in de hoeken je kan vervangen door natuurmaterialen, bijvoorbeeld eikels, schelpen of kastanjes om te sorteren, of stukken hout om mee te bouwen.

Je kunt heel veel doen met wegwerpmateriaal. Denk aan dozen, wc- en keukenrollen en eierdozen. Dergelijke materialen lenen zich goed om in te zetten bij het spel van kinderen; je kunt er creatief mee te werk gaan. Bovendien kost het niets.

- Voor *manipulerend spel* en *sensopathisch spel* is er bijvoorbeeld klei, water, zand, scheerzeep, knikkers, kralen, bekertjes en lapjes. Sommige kinderen vinden het heerlijk om iets uit elkaar te halen, zoals een wekker of een cassettebandje om op die manier dingen te ontdekken.
- Voor *bewegingsspel* zijn fietsen, balken en touwen, schommels, glijbaan, netten, springtouw, hoepels of tunnels beschikbaar.
- Verder zijn er (gezelschaps)spelletjes, puzzels, een vormenstoof, kralenplank, vormen-spelletjes, mozaïekmaterialen en ontwikkelingsmateriaal.

‘Waar gehakt wordt, vallen spaanders’. Ofwel, als kinderen aan het spelen zijn gaan er wel eens dingen stuk. Zo hoorden we van pedagogisch medewerkers die geen nieuwe spullen wilden aanschaffen omdat ‘onze kinderen alles kapot maken’. Juist pedagogisch medewerkers kunnen kinderen echter leren hoe ze om moeten gaan met speelgoed. Daar ligt een grote kans voor het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen; leer ze spelen en leer ze goed omgaan met materiaal!

Veel speelgoed laat weinig aan de fantasie van kinderen over. Dat is jammer. Ongestructureerde of ongevormde materialen kunnen steeds een andere betekenis krijgen. Een stok of tak is de ene keer een bezemsteel en dan weer een zwaard, een dirigerestok, een lepel om de toverdrank te roeren of een microfoon.

Opbergen van materiaal

Kinderen kunnen hun weg naar de materialen zelf vinden en ze zijn mede verantwoordelijk voor het opruimen van de spullen en de materialen. Ga eens na in je eigen lokaal. Wat mogen en kunnen kinderen zelf pakken? Hoe herkennen kinderen wat er ligt? Kunnen ze overal bij? Het gaat er om de zelfstandigheid en autonomie van peuters te stimuleren. Bovendien vinden kinderen het prachtig om te helpen bij taakjes als afwassen en opruimen. Zorg er voor dat kinderen leren welke materialen waar staan en waar ze moeten worden opgeborgen, bijvoorbeeld door pictogrammen of foto's op kasten of boxen te plakken. Houd er rekening mee dat kinderen dingen zelf kunnen vinden op ooghoogte of lager.

Kinderen leren wat wel en niet kan met de spullen; boekjes mogen ze bijvoorbeeld zelf pakken, verfkwasten niet. Dat leren gaat niet vanzelf. Het is nodig dat je steeds vertelt wat er gebeurt, het voordoet en de kinderen bijstuurt. Uiteindelijk zullen kinderen het uit zichzelf weten. Het is heel belangrijk dat jij en je collega's hier op dezelfde manier mee omgaan. Als elke leidster haar eigen manier hanteert zal er bij de kinderen geen routine ontstaan.

Klaarzetten van materiaal

Als de ruimte en het materiaal startklaar zijn als de kinderen komen, kun je hen optimaal aandacht geven. Elke dag heb je even tijd nodig om op te ruimen en de ruimte weer klaar te maken voor de volgende groep. Dat heb je natuurlijk sneller voor elkaar als de kinderen weg zijn. Zorg voor verrassingen. Zet bijvoorbeeld eens alle poppen in een kring met een broek over hun hoofd. Kinderen zullen dat ontdekken en de poppen weer anders gaan aankleden.

EN NU JIJ

Tekenen

Teken uit je hoofd de ruimte en de functies erbij. Wissel dat uit met collega's. Herkennen ze de ruimte? Wat is logisch, wat is onlogisch? Kan je aan een nieuwe collega in vijf minuten uitleggen waar alles staat?

Teken nu een lege ruimte. Teken een aantal verplaatsbare stukken (stoeltjes, tafels en kasten) en knip ze uit. Daarmee kun je schuiven en spelen om te ontdekken wat je kunt veranderen aan de ruimte. Het is ook een leuke manier om aan anderen te laten zien wat je hebt bedacht, of aan pedagogisch medewerkers op andere locaties te laten zien hoe jouw groep er uitziet.

3. Het omgaan met de groep

Kinderen willen spelen, ontdekken, rennen en alles zelf doen. Peuters willen bovendien graag de grenzen verkennen en verleggen. Dat botst nog weleens met de afspraken en conventies op de groep en met de grenzen van andere kinderen.

Afspraken, omgangsregels en conventies

Het met elkaar werken en spelen in de groep vraagt om omgangsregels en afspraken. Voor kinderen is het belangrijk dat er duidelijke structuren en regels zijn, zodat ze weten waar ze aan toe zijn en wat er van hen verwacht wordt. Het is onzin om te denken dat kinderen zich lekker en vrij voelen zonder zulke afspraken. Kinderen voelen zich vaak beter als ze weten wat er van hen verwacht wordt, en vooral ook hoe ze aan die verwachtingen kunnen voldoen. Kleintjes zijn vaak apetrots als ze iets kunnen dat nieuwe kinderen nog niet kunnen of weten. Ook voelen kinderen zich over het algemeen erg prettig als ze doelgericht en gestructureerd bezig zijn. Kinderen die ongericht, zonder enig besef en zonder enige aansluiting op de groep rondhangen, voelen zich vaak ongelukkig.

Het is duidelijk merkbaar als kinderen uit onze groep afkomstig zijn uit een gezin waar de ouders geen 'nee' tegen hun kind durven zeggen. Zulke kinderen lopen vaak doelloos en verveeld rond, terwijl andere kinderen heerlijk rustig aan het spelen zijn. Ze kunnen vaak moeilijk samen spelen met andere kinderen, omdat ze erg op zichzelf gericht zijn en nog niet goed snappen dat spelen met andere kinderen een kwestie is van geven en nemen.

Uit een gesprek met een pedagogisch medewerkster

Zorg ook voor een duidelijke afstemming met je collega. Zo zei een leidster: ‘Mijn nee is ook mijn collega’s nee.’

Leren omgaan met de groepsafspraken

Een kind dat voor het eerst op de groep komt, wordt letterlijk overspoeld door alle afspraken die er zijn. Daarnaast zijn er vaak ongeschreven of onuitgesproken regels op de groep. Kinderen hebben wat dat betreft veel te leren. Belangrijk daarbij zijn de volgende punten.

- Leg kinderen steeds op hun eigen niveau uit waarom je een bepaalde regel hanteert of waarom je iets van ze vraagt. Leg steeds uit hoe andere kinderen zich voelen als ze iets doen dat anderen stoort.
- Zorg er voor dat je de regels met de kinderen steeds herhaalt. Betrek daarbij ook de kinderen zelf door ze antwoorden te laten geven op hoe het ook alweer moet. Hoe spelen we in de hoeken? Wat doen we als we klaar zijn met spelen?
- Maak niet te veel regels. Bedenk wat er echt belangrijk is. Bijvoorbeeld als een kind binnenkort naar groep 1 gaat, wat is dan van belang voor het kind om te weten en te kunnen?
- Bedenk dat de afspraken niet aangeleerd zijn door het kinderen één keer te vertellen. Werk stap voor stap. Sommige kinderen hebben meer tijd en meer voorbeelden en begeleiding nodig. Word niet ongeduldig.
- Laat kinderen elkaar helpen bij het leren van de afspraken en geef ze een ‘maatje’.
- Voorkom dat kinderen onnodig ‘fouten’ kunnen maken. Als kinderen in het speellokaal niet tegen de ballen mogen trappen, moet je daar misschien helemaal geen ballen neerleggen.

Zichtbaar en bereikbaar zijn

Peuters moeten nog veel leren over de afspraken binnen de groep. Als pedagogisch medewerker moet je goed letten op wat er gebeurt op je groep, zodat je direct signalen kan oppakken als kinderen je nodig hebben of als er iets mis dreigt te gaan. Sommige kinderen hebben veel sturing en ondersteuning nodig om eenvoudige taakjes te kunnen uitvoeren. Vaak is oogcontact met het kind al voldoende om ervoor te zorgen dat kinderen weer weten wat ze moeten doen of wat de afspraak was. Eigenlijk moet je gedurende de dag zorgen dat je voor alle kinderen zichtbaar en bereikbaar bent. Belangrijk is dat je hier met de inrichting van de ruimte ook rekening mee houdt. Als pedagogisch medewerker zit je vaak op de ‘zonneplek’ van waaruit je met je ‘stralen’ rechtstreeks alle kinderen kunt bereiken. Dat is niet altijd eenvoudig, want vaak ben je zelf druk met van alles. Je speelt mee met kinderen, je zet activiteiten en eten klaar, je ruimt op. Door soms de tijd te nemen om even op de zonneplek te gaan zitten, kun je goed zien wat er gebeurt op je groep en weten de kinderen ook waar ze moeten zijn als er iets is. Maak hierover afspraken met je collega. Ga niet steeds bij elkaar zitten, maar spreek af welke gedeeltes van de groep je voor je rekening neemt.

Je aandacht verdelen

Dat je in principe bereikbaar bent voor alle kinderen betekent niet dat je altijd ter beschikking kan staan van alle kinderen. Peuters moeten soms ook even alleen of zelfstandig met elkaar kunnen spelen. Je kunt tenslotte niet in alle hoeken tegelijk zijn. Als de peuters lekker

aan het spelen zijn in de hoeken probeer je wel je aandacht over alle hoeken te verdelen. Vaak speel je dan even mee met een of twee kindjes in een hoek. Je stelt een vraag over het spel, maar zonder je echt te verdiepen in het spel. Toch zie je vaak veel meer als je wél met je volle aandacht bij een groepje bent. Dan kun je meestal veel beter zien waar kinderen echt mee bezig zijn. En je kunt makkelijker meespelen en observeren of waardevolle impulsen geven zonder inbreuk te doen op hun spel. Probeer eens elke dag tenminste vijf minuten écht, dus gericht en intensief in een hoek mee te spelen. Zorg dat je dat goed met je andere collega op de groep afspreekt. Het spreekt vanzelf dat je iedere dag een andere hoek kiest en een ander groepje kinderen om bij mee te spelen.

Zelfstandig spelen en samen spelen

Wanneer je van kinderen vraagt dat ze zelfstandig of samen in de hoeken spelen, is het belangrijk dat je daar ook heel gericht en stap voor stap aan werkt. Voor het ene kind is zelfstandig of samen spelen moeilijker dan voor het andere kind. Je hoort wel eens pedagogisch medewerkers zeggen 'de kinderen in mijn groep zijn nog zo jong, die kunnen nog niet samen spelen', maar er zijn heel veel verschillende vormen van samenspel. Er zijn veel manieren waarbij je kinderen wel al op elkaar kunt betrekken en waarin je kinderen wel al veel leert over samen spelen en samen werken. Bijvoorbeeld door mee te spelen met kinderen die naast elkaar spelen, of door kinderen in de kring te laten vertellen over hun gevoelens of door de beurt door te spelen.

De kinderen praten in de kring over pop Ko die met vakantie is naar Spanje. Ze willen Ko graag opbellen in Spanje en vragen hoe het met hem gaat. Pedagogisch medewerker Jasper vraagt wat ze nodig hebben om Ko te kunnen bellen. Tarik krijgt de beurt. Tarik praat erg onduidelijk en heeft het over een nummer en briefjes. Jasper vraagt aan de andere kinderen: *wie weet wat Tarik bedoelt?* Aisha steekt haar vinger op en legt uit: *je hebt een telefoonnummer nodig en een briefje waar het nummer op staat.*

Natuurlijk houd je ook rekening met hoe lang je van kinderen vraagt dat ze zelfstandig of samen kunnen spelen. Bij peuters lukt dit nog niet zo lang, een kwartier is vaak al de grens.

Het kind centraal: kind-volgend werken

Als je werkt met een vast programma en van tevoren ingeplande activiteiten zul je merken dat het soms nodig is om wat meer kind-volgend, in plaats van programma-volgend te zijn. Je krijgt het programma niet altijd af, of er gebeurt iets onverwachts wat je kunt aangrijpen als een gouden kans voor de kinderen om te leren. We hebben het hier al eerder over gehad. Bovendien is het goed om te bedenken dat de behoeften van de kleintjes ook wat flexibiliteit vragen. Jonge kinderen zijn niet goed in staat zich langere tijd te concentreren of de instructie te volgen of zich in het keurslijf van de geplande activiteiten te voegen. Ook kunnen kinderen sterk verschillen in leerstijl. Het ene kind leert veel door te bewegen en is altijd op onderzoek uit, terwijl andere kinderen eerder van een afstandje staan toe te kijken en graag eerst willen dat je iets voordoet, voordat ze het zelf gaan proberen. De verschillende behoeften van kinderen vragen dan ook dat je flexibel bent en je aanbod bijstelt of omgooit. Het is een verschil

of je merkt dat het daarbij om één of enkele kinderen gaat, of misschien wel om een grotere groep kinderen.

De groep van pedagogisch medewerker Shirley is het afgelopen jaar sterk van samenstelling veranderd. Ze heeft nu tien jongens en maar twee meisjes. Zo'n groep is echt heel anders. Af en toe worden de jongens even heel beweeglijk en draaiërig, en beginnen ze door de groep te rennen. Shirley neemt de peuters nu wat vaker mee naar buiten. Vaak zijn ze daarna juist weer extra aandachtig en ontvankelijk voor de groepsactiviteiten.

In en uit de cirkel

Als je doelbewust bezig bent om met kinderen te werken aan hun sociale gedrag en aan de groepsafspraken, is het belangrijk dat je van elk kind apart goed weet waar het staat. Je kent de leerlijnen en leerdoelen voor sociaal spel en voor de sociaal-emotionele ontwikkeling uit je hoofd (zie www.slo.nl) en weet die te vertalen naar het werken aan concrete gedragsdoelen. Je laat kinderen die het al aankunnen, dingen zelf doen. Daarmee laat je het initiatief bij het kind zelf liggen. In principe sta je steeds 'uit de cirkel' en stap je pas 'in de cirkel' (je geeft pas hulp en ondersteuning) als je ziet dat een kind de vaardigheid nog niet beheerst. Je corrigeert het kind door zachte signalen; een gebaar, een hand op de schouder, even oogcontact of een vinger op je lippen.

Probeer op de groep zo min mogelijk je stem te verheffen om de groep te bereiken. Je kunt bijvoorbeeld een liedje op de cd-speler aanzetten en het geluid geleidelijk zachter draaien tot het helemaal stil is. Als het stil is, dan weten de kinderen dat ze ook zelf stil moeten zijn.

Aandacht voor de groep en voor het individuele kind

Het is niet altijd makkelijk om je aandacht te verdelen tussen de grote groep en individuele kinderen. Vuistregel is dat wanneer je een activiteit doet met de hele groep, je geen individuele aandacht geeft aan één kindje. Voorkom dat de hele groep moet wachten, omdat één kind nog niet klaar is of de groep ophoudt. Daar 'straf' je andere kinderen die wel al klaar zitten namelijk ook mee. De anderen in de groep haken dan af en je voelt de positieve energie weglekken. Probeer het gedrag van het kindje dat om aandacht vraagt tijdelijk te negeren wanneer je iets met de groep doet. Misschien is je collega op de groep in de gelegenheid om even het kind apart te nemen. Ruim voor de kinderen die extra aandacht nodig hebben tijd in tijdens het vrije spel in de hoeken. Of doe een activiteit in de kleine groep, waar je kinderen met wie je aan een bepaald gedragsdoel werkt bij elkaar neemt.

Sommige kinderen in de groep van Kim zijn al heel goed in staat naar het voorleesverhaal te luisteren. Kim kan tussendoor vragen stellen en werkt op die manier

aan begrijpend luisteren. Maar enkele kinderen in de groep zijn nog helemaal niet toe aan begrijpend luisteren. Zij hebben niet geleerd om stil te zitten en zich te concentreren op het verhaal of de vraag van Kim. Ella neemt dat groepje kinderen tijdens het voorlezen altijd even apart om hen korte en speelse luisteropdrachtjes te geven. Daarmee werkt ze met deze kinderen aan hun werkhouding: het leren meedoen met de kringactiviteiten en leren luisteren naar de juf.

Werken aan zelfsturing en executieve functies

We weten dat gericht werken aan de zelfsturing van peuters een grote invloed heeft op de groep en de groepsorganisatie. Hoe meer zelfsturend kinderen zijn, hoe beter ze zelfstandig kunnen spelen en kunnen samenspelen. Omgekeerd geldt voor kinderen met een slecht ontwikkelde zelfsturing dat ze vaak verveeld en doelloos in de groep rondlopen, dat ze moeilijker contact maken met anderen en slecht kunnen samenspelen, snel gefrustreerd zijn of ruzie maken en dat ze in het algemeen vaak de groepsactiviteiten verstoren.

In de Verenigde Staten is veel aandacht voor het werken aan zelfsturing ofwel de executieve functies (letterlijk: uitvoeringsvaardigheden) bij peuters. Het stapje voor stapje en doelbewust werken aan vaardigheden als geconcentreerd werken, het uitstellen van behoeften, het onthouden van dingen en het oplossen van eenvoudige problemen, levert een grote bijdrage aan de ontwikkeling van het jonge kind. Deze vaardigheden zijn een belangrijke voorwaarde voor spel en later voor het leren op school. Hierop is veel winst te behalen in het werken met peuters. Als je veel aandacht besteedt aan de stimulering van deze vaardigheden bij peuters, dan kan dit een belangrijke bijdrage leveren aan het schoolsucces van kinderen. In de Verenigde Staten werd het programma *Tools of the Mind* ontwikkeld en in Nederland werden succesvolle inzichten daaruit vertaald in het professionaliseringsprogramma *De Kleine Kapitein*. Dit aanbod is bedoeld voor professionals die werken met jonge kinderen. Het programma laat zien hoe je in speelse activiteiten, tijdens het vrije spel en ook tijdens routinemomenten de ontwikkeling van zelfsturing kan bevorderen.

Twee voorbeelden van activiteiten waarin aspecten van de zelfsturing worden getraind.

Voorbeeld 1

Er staat een grote kist met muziekinstrumentjes in het midden van de ruimte. De kinderen lopen er enthousiast op af en pakken allemaal een instrumentje, maar... pedagogisch medewerker Marianne zegt dat ze nog niet mogen beginnen met spelen. *We gaan samen muziek maken!* Pas als Marianne met haar armen zwaait, als een dirigent, mogen ze beginnen. (Dit doet een beroep op impulscontrole, een belangrijk aspect van zelfsturing.) Als Marianne met één hand zwaait, mogen alleen de trommels hoorbaar zijn en als ze haar armen stilhoudt, is het helemaal stil. (Informatie waarvoor de kinderen hun werkgeheugen moeten inzetten.) *Als ik nu met één hand zwaai, zegt Marianne, wil ik alleen de fluiten horen.* (Dit doet een beroep op de cognitieve flexibiliteit, ook een belangrijk onderdeel van zelfsturing.)

Voorbeeld 2

De kinderen spelen een rollenspel. Nordin en Tim spelen vader en moeder, Sasja is de baby en Lieke speelt opa. Lieke praat met een beverige stem en beweegt langzaam. Ze loopt met een stok, net zoals echte opaatjes doen. Sasja krijgt de fles van moeder en moeder laat de baby een boertje doen. Bij ieders rol horen bepaalde afspraken over wat er allemaal wel en niet bij de rol hoort - de baby gaat niet ineens een kopje thee voor iedereen inschenken. Die regels moet je goed kunnen onthouden (werkgeheugen) en je mag niet tussendoor uit je rol vallen (impulscontrole).

Natuurlijk worden dit soort activiteiten ook bij jou op de groep gedaan, maar waarschijnlijk ben je er niet bewust van de verschillende aspecten van zelfsturing die je hiermee traint. Als je er meer van bewust bent, kun je meer doelgericht en stapsgewijs aan de verschillende aspecten van zelfsturing werken bij de kinderen. In groepen waar dit wordt gedaan gaat de zelfsturing en zelfstandigheid van kinderen op den duur enorm vooruit. Dat maakt het omgaan met de groep en spelen en leren van kinderen veel makkelijker.

EN NU JIJ

Ga van een aantal (spel)activiteiten die je vaak met je groep doet eens na in hoeverre ze een beroep doen op de zelfsturing van kinderen zoals:

- Het gebruik van het werkgeheugen (bijvoorbeeld wanneer een kind luistert naar een voorleesverhaal waarbij het gebeurtenissen, namen en personages moet onthouden).
- Aandacht richten en verleggen (cognitieve flexibiliteit: bijvoorbeeld wanneer kinderen moeten stoppen met spelen en hun stoeltje moeten pakken om in de kring te gaan zitten).
- Impulsen beheersen (impulscontrole: bijvoorbeeld wanneer een kind nog even moet wachten op zijn beurt om fruit te pakken).
- Plannen maken (bijvoorbeeld wanneer een kind aan de juf wil vertellen wat ze gaat spelen in de poppenhoek, met wie en welke spullen daarbij nodig zijn).
- Emotieregulatie (bijvoorbeeld niet te lang blijven mopperen als de bouwhoek al vol is).
- Problemen oplossen (bijvoorbeeld wanneer een kind bij het opruimen ontdekt dat het niet bij de hoge plank kan, en dan op een stoel gaat staan zodat zij er wél bij kan).
- Reflectie en zelfreflectie (bijvoorbeeld wanneer een kind kan bedenken dat het niet zo aardig is geweest tegen een ander kindje in de zandbak).

Wissel met je collega de ervaringen uit. Zijn er aspecten van zelfsturing die niet of nauwelijks, of die juist veel in de spel activiteiten aan de orde komen? Bespreek ook welke kinderen met deze aspecten van zelfsturing meer of minder moeite hebben en wat je doet of kan doen om hier gericht aan de werken.

4. Observeren en registreren

Om de ontwikkeling van de kinderen in je groep te kunnen stimuleren, ze uit te dagen op hun niveau en in te spelen op hun behoeften, is het van belang duidelijk te weten waar ze staan. Het bepalen van die stand van zaken is het fundament. Van daaruit kun je doelen bepalen waar je met het kind aan wil werken. Zo werk je met peuters aan doelen als tellen en kennis van de telrij, of aan een vaardigheid als knippen. Of aan een sociaal-emotioneel doel als keuzes kunnen maken of een taakje kunnen uitvoeren. Door middel van de activiteiten die je aanbiedt werk je gericht aan deze doelen. Het is heel belangrijk om goed na te denken over de verbinding tussen de activiteiten die je kinderen aanbiedt en de ontwikkelingsdoelen waar je met kinderen aan werkt. Naarmate kinderen zich verder ontwikkelen loopt de moeilijkheidsgraad van de activiteiten op, en je speelt in op verschillen tussen kinderen onderling.

Ontwikkeling volgen

Om per kind een goed idee te hebben van waar het staat rondom de ontwikkelingsdoelen van spel, de sociaal-emotionele ontwikkeling, taal, rekenen of sensomotoriek verzamel je gericht en geregeld gegevens. Zo kun je gegevens verzamelen uit toetsen, maar ook uit observaties. Het verzamelen van gegevens uit observaties is bij peuters belangrijk om je handelen en je aanbod op te baseren. Door regelmatig deze gegevens te verzamelen zie je hoe kinderen zich geleidelijk ontwikkelen. In principe verzamel je gegevens systematisch voor alle kinderen op van te voren afgesproken momenten en over alle ontwikkelingsgebieden. Vaak wordt daarvoor gebruik gemaakt van observatie- of volgsystemen. Veel VVE-programma's hebben een eigen volgsysteem, maar er zijn ook observatiesystemen die niet gebonden zijn aan een programma, zoals KIJK of OVM.

Daarnaast observeer je kinderen natuurlijk ook terloops, bijvoorbeeld wanneer het je opvalt dat kinderen soms ineens iets lijken te kunnen wat ze eerder nog niet konden. Observaties kun je uitvoeren door een gericht spelletje of activiteit met een kind te doen, en te kijken in hoeverre en hoe het kind de activiteit oppakt. Je kunt eveneens observeren tijdens het vrije spel van kinderen of door mee te spelen. Ruim daar elke dag wat tijd voor in en overleg dit met je collega. Je kunt je bijvoorbeeld voornemen om op een bepaalde dag een bepaald kind wat meer te volgen. Verder kun je observeren door met een groepje kinderen een activiteit te doen en te kijken hoe de verschillende kinderen in het groepje met die activiteit omgaan.

Soms zijn er redenen om een kindje extra in de gaten te houden en te volgen, bijvoorbeeld omdat je je zorgen maakt om zijn ontwikkeling of om de omstandigheden thuis.

De vader en moeder van Shaila zijn net gescheiden en dat is niet erg makkelijk gegaan. Shaila is een gevoelig kindje. Pedagogisch medewerkers Mirjam en Nellië hebben besloten om de komende tijd Shaila wat extra in de gaten te houden, vooral waar het gaat om de aansluiting in de groep en de omgang met andere kinderen.

Heel veel toegevoegde waarde heeft het verzamelen van werkjes en foto's in een portfolio. Ook dat geeft een beeld van de ontwikkeling van het kind als je het over langere tijd bijhoudt.

Dani heeft zich met het thema herfst prima vermaakt. Hij heeft de laatste weken veel werkjes gemaakt en lekker gespeeld. De pedagogisch medewerker heeft daarvan foto's gemaakt en een paar werkjes bewaard. Samen met Dani kiezen ze uit wat ze in de map stoppen om aan papa en mama te laten zien. Dani kan ook goed vertellen waarom hij het werkje in de map wil stoppen.

Registreren

Bij het doen van observaties en het verzamelen van gegevens hoort automatisch het registreren of vastleggen van gegevens. Dit is bedoeld als geheugensteun, zodat je de ontwikkeling van kinderen goed in de gaten kunt houden. Er wordt vaak gebruik gemaakt van registratiesystemen die het mogelijk maken om de ontwikkelingslijnen van kinderen in beeld te brengen, of een overzicht van de hele groep te krijgen.

Linda speelt samen met John 'kruiwagentje'. John zegt: *ik ben zwaarder dan Linda*. Leidster Fatma haakt aan bij het gesprek met wat vragen over 'licht' en 'zwaar' (*Hoe weet je dat jij zwaarder bent?*). Als ze merkt dat Linda de termen licht en zwaar goed hanteert schrijft ze dat op een Post-It. Later die dag verwerkt Fatma deze informatie als extra in het verslagje over het bereiken van het doel; hanteren van begrippen 'licht' en 'zwaar', waar die dag ook tijdens een knutselactiviteit aan gewerkt is.

Een observatie die je tijdens het werk uitvoert, zal je later moeten uitwerken. Dat uitwerken kan je het beste doen als de kinderen weg zijn. Dan is het rustig en kan je het snel doen. Spreek met je collega af dat je na een (tutor)groepsactiviteit even de tijd neemt om te registreren. Ga ervan uit dat je elke dag een kwartier nodig hebt om te registreren. Help elkaar dat mogelijk te maken. Het is ook mogelijk dat iedere leidster verantwoordelijk is voor één groep.

Overdracht

Het bijhouden van gegevens over de kindontwikkeling speelt niet alleen een belangrijke rol om je handelen, je aanbod en je doelen op af te stemmen. Het speelt ook een rol bij de besprekingen met ouders. Ouders willen graag weten hoe het met hun kinderen gaat en wat ze allemaal hebben beleefd. Deze informatie delen (bij het wegbrengen, samen spelen, ophalen of via een schriftje) versterkt de band met ouders. Dat is erg belangrijk om een goede ouderbetrokkenheid te bereiken.

Als je vaak aantekeningen maakt (registreert) dan kost het veel minder tijd om je voor te bereiden op een oudergesprek. Als een kind al bijna naar school gaat of naar een nieuwe groep, is het eveneens van belang om informatie over de ontwikkeling van het kind aan de nieuwe juf en de nieuwe school te kunnen geven, en te kunnen laten zien aan welke doelen er met het kind is gewerkt. Vaak wordt er gewerkt met een overdrachtsformulier met een aantal vaste punten. Mondelinge of zogenoemde warme overdracht kan daar een waardevolle toevoeging bij zijn.

EN NU JIJ

Korte spelobservatie

Kijk eens vijf minuten heel gericht naar het samenspel van een klein groepje kinderen in een van de hoeken. Kijk gericht naar alle kinderen afzonderlijk. Bepaal per kind of er sprake is van:

- ongericht spel zoals niets doen, wat rondlopen, hier en daar wat kijken, aan het eigen lichaam frunniken;
- toeschouwergedrag zoals het intensief toekijken wanneer andere kinderen met iets bezig zijn;
- solitair spel, waarbij het spel alleen wordt gespeeld en het kind alleen in de weer is met materialen en zichzelf bezighoudt;
- parallel spel waarbij er naast elkaar wordt gespeeld, maar ieder kind opgaat in het eigen spel en er geen communicatie of uitwisseling van materialen is;
- associatief spel, waarbij kinderen samen met materialen een eigen spel spelen, elkaar aanvullen en imiteren. Ze nemen elkaars ideeën over, ze spelen samen met materialen maar er is nog geen verdeling van rollen;
- coöperatief spel, waarbij kinderen samen spelen en er overleg is over rollen en materialen.

Bedenk wat voor impulsen je kinderen kunt geven, als je ze verder wilt helpen in hun ontwikkeling. Hoe zou je dat kunnen aanpakken? Bedenk oplossingen die zo min mogelijk inbreuk doen op het spel van kinderen.

Referenties

Brouwers, H. (2010). *Kiezen voor het jonge kind*. Bussum: Coutinho.

Hohmann, M. en Weikart, D.P. (2007). *Actief leren. Handboek voor begeleiders en leerkrachten van jonge kinderen*. Utrecht/ Zutphen: Thieme Meulenhoff.

Huisman, J., Flapper, B.C.T, Kalverdijk, L.J., L'Hoir, M.P., Weel, E.A.F. van (2010). *Slecht luisteren Gedragsproblemen bij kinderen*. pp 93-100.

Janssen-Vos, F. en Pompert, B. (2003). *Startblokken van Basisontwikkeling. Een goed begin voor peuters en jonge kleuters*. Assen: Van Gorcum.

Schuurman, C. (red.) (2013). *Pedagogisch actief! KDV. Pedagogische acties en activiteiten voor het kinderdagverblijf*. Amsterdam: SWP.

Singer, E. en Haan, D. de (2013). *Speels, liefdevol en vakkundig. Theorie over ontwikkeling, opvoeding en educatie van jonge kinderen*. Amsterdam: SWP.

Veenman, S., Lem, P., Roelofs, E. en Nijssen, F. (2001). *Effectieve instructie en doelmatig klasmanagement*. Swets & Zeitlinger: Lisse.

Vernooy, K., Schie, K. van en Kamphuis, E. (2012). *Het belang van effectief klasmanagement*. Basisschool Management, 6, p. 100-106.

Interessante site: <http://www.slo.nl/jongekind/doelen>

Inspiratie:

Vversterk-onderzoek:
de resultaten

Vversterk!
Een overzicht van
producten

Het jonge kind 360°
Elf columns over de toekomst van het jonge
kind en voor- en vroegschoolse educatie

Peuters laten spelen is een vak
Handige tips over spelbegeleiding

Vooruit met de groep
Handige tips over groepsmanagement

Groot onderzoek
naar het kleine kind

Vversterk in international perspective
Early childhood education and
care in six countries